

TIDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Fütûhu's-Şam Adlı Eserin El-Vâkıdı'ye
Nispeti Üzerine Bir İnceleme

Investigating The Attribution Of The Book
Futuhât Al-Sham To Al-Waqıdı

Suud Yusuf AKYÜZ*

Geliş/Submitted: 18.02.2025
Kabul/Accepted: 25.03.2025

Citation / Atıf

Akyüz, Y. S. (2025). Fütûhu's-Şam adlı eserin El-Vâkıdı'ye nispeti üzerine bir inceleme. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (44), 361-372.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

 10.29228/TIDSAD.80971

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, syusufakyuz@gmail.com

TİASAD

Türk & İslam Dünyasi Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî (ö. 207/747), İslam tarihinin hicri ikinci, milâdî dokuzuncu yüzyılında önemli bir yere sahip olan ilk İslam tarihçilerindendir. Tarih ve hadis alanındaki, özellikle Siyer, meğâzî ve fetihler konusunda yazdığı birçok eseriyle bilinmektedir. Bunlar arasında en bilinen eserlerinden biri Fütûhü's-Şam'dır. Bu eser, Şam topraklarındaki İslam fetihlerini ele alan önemli bir kaynaktır. Kitap, başka kaynaklarda bulunmayan tarihî rivayetleri içermektedir. Bu rivayetler, Müslümanların Bizans İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdiği fetihler sırasında katıldıkları sefer ve savaşlarla ilgilidir. Örneğin, Mûte ve Yermûk Savaşları gibi olaylar detaylı bir şekilde ele alınır. Eser, savaş yerleri, komutanlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Vâkıdî eserinde tâbiin ve bazı sahâbîlerden naklettiği rivayetlere dayanmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, bu kitabın Vakidi'ye ait olduğuna dair şüpheler ileri sürmekte ve eserin birçok zayıf rivayet içerdiğini hem sözlü hem de yazılı kaynaklardan aktarılan bilgilerin güvenilirliğine dair endişeler olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, bu eser, tarihî olayları derinlemesine incelemektense daha çok ansiklopedik bir bakış açısıyla belgelendirmeye çalışmıştır. Bu çalışma, bu meseleyi ele alarak, tarihçilerin eser hakkındaki görüşlerini incelemekte, Vakidi'nin diğer kitaplarıyla karşılaştırmalı analizler yaparak eserin Vakidi'ye ait olup olmadığı konusunda yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam tarihi, el-Vâkıdî, İslam fetihleri, fütûhü's-Şâm, Bilâdüşşâm.

Abstract: Muhammad ibn Umar al-Waqidi (d. 207/747) is considered one of the earliest prominent Muslim historians of the 2nd Hijri century and 9th CE. He gained great renown in the fields of history and hadith, and authored many works in the areas of biography, military campaigns, and conquests, the most famous of which is his book Futuh al-Sham. This historical work covers the events of the Islamic conquests in the Levant, containing unique historical narratives that cannot be found in other sources. The book discusses in detail the battles and conflicts that Muslims fought against the Byzantine Empire during the conquest of the Levant, such as the Battle of Mu'tah, the Battle of Yarmouk, and other significant events. It provides an accurate description of battle locations, military leaders, and relies on reports transmitted by the Tabi'un (followers of the companions) and some companions themselves. However, some scholars question the authenticity of attributing this book to al-Waqidi, arguing that it contains numerous weak narratives, both oral and from written sources. They believe that the book focuses more on documenting events in an encyclopedic manner rather than verifying the authenticity of the historical accounts. This research discusses this issue by studying the views of historians about the book and analyzing its narratives, comparing them with al-Waqidi's other works, and offering a new approach to this issue that contributes to understanding the credibility of the book's attribution to al-Waqidi.

Keywords: Islamic history, Al-Waqidi, Islamic conquests, futuh al-Sham, Levant.

Giriş

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö. 207/823), İslâm tarihçiliğinin erken dönemindeki önemli isimlerinden biridir. İmamlık makamına sahip olan bu âlim, meğâzî, siyer, fetihler ve diğer tarihî konulara dair eserler kaleme almıştır. Aslen Medineli olup daha sonra Bağdat'a hicret etmiş ve burada Halife Hârûn Reşîd (ö.193/809) ve daha sonra Halife

Me'mûn (ö. 218/833) dönemlerinde valilik görevinde bulunmuştur. Me'mûn, kendisine büyük yakınlık göstermiş ve ona özel bir değer atfetmiştir.¹ Vâkîdî'nin eserleri ve güvenilirliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş olup hem lehinde hem aleyhinde değerlendirmeler yapılmıştır. Genel itibarıyla hadis rivayetinde zayıf kabul edilmesine karşın², siyer ve meğâzî alanlarında güvenilir biri olarak görülmüştür.³ Bunun en önemli sebebi, diğer tarihçilerin aktarmadığı pek çok rivayeti onun eserlerinde zikretmiş olmasıdır. Meğâzî ve siyer alanında birçok eseri bulunan Vâkîdî'ye, bazı tarihçiler tarafından *Fütûhu's-Şâm* adlı kitap da nispet edilmiştir. Ancak tarihçilerin çoğunluğu, bu nispetin hatalı olduğunu ifade etmişler ve eserin Vâkîdî'ye ait olmadığını savunmuşlardır. Bunun yanı sıra, bazı araştırmacılar, eser ona ait olsa bile zaman içerisinde tahrife uğradığını ve esere sonradan çeşitli eklemeler yapıldığını ileri sürmüştür.

Bu çalışmada, öncelikle İslam âlimleri ve tarihçilerin değerlendirmelerine dayanarak eserin gerçek mahiyeti ortaya çıkarılmaya ve *Fütûhu's-Şâm* adlı eserin Vâkîdî'ye aidiyeti sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, Vâkîdî'nin yaşadığı dönemden hicrî sekizinci asra kadar yazılmış tarihî kaynaklar incelenerek eser hakkında ulaşılabilen verilere ulaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ikinci olarak, eserin metni, üslubu ve rivayet zincirlerini Vâkîdî'nin diğer eserleriyle karşılaştırarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler neticesinde, eserde yer alan bazı rivayetlerin ne aklî ne de naklî açıdan kabul edilemeyeceği açıkça anlaşılmaktadır.

1. VÂKİDÎ'NİN HAYATI

Vâkîdî, hicrî 130/747 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir.⁴ Kaynaklarda, onun çocukluk ve eğitim sürecine dair detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra Bağdat'a göç etmiş ve burada 40 yıl boyunca kadılık görevini sürdürmüştür. Döneminin önde gelen âlimlerinden biri olan Vâkîdî, meğâzî, siyer, fetihler, hadis, fıkıh, ahkâm, müttefekun aleyh hadisler ve hadis konusunda insanların ihtilafı gibi pek çok alanda çalışmalar yapmıştır. Hadis rivayetinde zayıf olduğu belirtilse de ahbar konusunda alim bir olarak kabul edilmiştir.⁵ Vâkîdî, vefat ettiği 207/823 yılına kadar Bağdat'ta görevini yürütmüş ve orada bulunan el-Hayzerân mezarlığına defnedilmiştir. 78 yıllık ömrü boyunca ilmi faaliyetlerini sürdürmüş, cömertliği ve ikram sahibi kişiliğiyle tanınmıştır.⁶ Kaynaklar, onun Şiî düşünceye hafif de olsa bir eğilimi bulunduğunu da aktarmaktadır.⁷

¹ Yâkût el-Hamevi, *Mucemü'l-büldân*, thk. İhsan Abbas, C. VI, Darü'l Garpi'l-İslâmi, Beyrut 1993, s. 2596.

² İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebna'i'z-zaman mimma sebete bi'n-nakl evi's-sema ev esbetehü'l-ayan*, thk. İhsan Abbas, C. IV, Daru Sâdır, Beyrut 1978, s. 384.

³ Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldân*, C. VI, ss. 2596

⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, thk. Ali Ömer, C. VII, Mektebetü'l-hânci, Kahire, 2011, s. 611.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VII, s. 603; Hatib el-Bağdâdi, *Tarihi Bağdâd*, thk. Beşşar Maruf, C. IV, Darü'l Garpi'l-İslâmi, Beyrut 2002, s. 6; Şemsüddîn ez-Zehebî, *Siyeru A'lemi'n Nübelâ*, thk. Beşşar Maruf, C. IX, Mussetü'r-Risale, Beyrut 1982, s. 454; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ömer Tedmuri, C. V, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1997, s. 534.

⁶ Halife b. Hayyât, *Târihu Halife*, thk. Ekrem Zıyau'l-Ömeri, Daru Taiba, Riyad 1985, s. 472; Hatib el-Bağdâdi, *Târihu Bağdâd*, C. IV, s. 6; Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldân*, C. VI, s. 2598.

⁷ Hatib el-Bağdadi, *Tarihi Bağdâd*, C. IV, s. 5; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, C. 1, Darü'l-Marife, Beyrut 1997, ss.127, 128.

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Hatîb el-Bağdâdî, Vâkıdî'yi: "Vâkıdî, âlim bir şahsiyeti ve doğuda ve batıda şöhret bulmuştur. Onun meğâzî, siyer, tabakât, hadis, Peygamber'in kendi döneminde ve vefatından sonraki dönemdeki olaylar gibi çeşitli ilim dallarında pek çok kitabı vardır. Hadis, fıkıh, ahkâm ve ahbâr gibi çeşitli sahalarda âlim bir kişiydi." şeklinde tanımlamaktadır.⁸ Muhammed b. İshâk ise, Vâkıdî'nin vefatından sonra arkasında 600 gımtar (cilt) kitap bıraktığını ve bu kitaplardan her bir cildin ancak iki kişi tarafından taşınabileceğini ifade etmektedir.⁹

Vâkıdî, Hicaz, Şam ve diğer bölgelerde tâbiîn ulemasından kimselerle bir arada bulunmuş ve onlardan istifade etmiştir. Kendisi, Muhammed b. Aclân, İbn Curîc, Sevr b. Yezîd, Ma'mer b. Râşid, Usâme b. Zeyd el-Leysî, Kesîr b. Zeyd, Abdülhamîd b. Câfer, Dahhâk b. Osman, İbn Ebî Zî'bun, Eflah b. Hamîd, el-Evzâî, Hişâm b. el-Ğaz, Ebû Bekir b. Ebî Sebre, Muhammed b. Abdullah İbn Ehî ez-Zührî, Rebî'atü b. Osmân, Süfyân es-Sevrî, Ebâ Ma'ser, Mâlik b. Enes ve daha birçok âlimden hadis rivayet etmiştir.¹⁰

Muhammed b. Sa'd (kâtibi), Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ebû Hassân el-Hasan b. Osman ez-Ziyâdî, Muhammed b. Şüca' es-Selcî, Süleyman b. Dâvud eş-Şâzekûnî, Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk es-Seğânî, el-Hâris b. Ebî Üsâme, Muhammed b. el-Ferc el-Ezrak, Ahmed b. el-Velîd el-Fehhâm, Ahmed b. el-Halîl el-Bercilânî, Abdullah b. el-Hasan el-Hâşimî ve daha pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Ancak ulemâ arasında, Vâkıdî'nin zayıf veya sika/güvenilir olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Sellâm el-Cumahî'den naklen "Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, döneminin âlimiydi" demektedir. İbrâhim el-Harbî, "Vâkıdî, Müslümanların eminiydi" derken, Me'mûn "Bağdat'a sadece Vâkıdî'nin kitaplarını yazmak için geldim" ifadesini kullanmıştır. Yine Hatîb el-Bağdâdî'nin nakline göre, Ebû Ubeyde el-Kâsım b. Sellâm, "Vâkıdî güvenilir birisidir" şeklinde görüş bildirmiştir. Muhammed b. İshâk, "Vâkıdî güvenilir bir râvi olmasaydı, ondan rivayet etmezdim" demekten, Yahyâ b. Ma'în, "Ona güvenilmez (إن الواقدي ليس بشيء)" diyerek onu zayıf bulduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Buhârî'nin "Bağdat kâdısı Vâkıdî metrûkü'l-hadîstir" dediği nakledilmiştir. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as da "Onun hadislerini yazmam" diyerek aynı görüşü desteklemiştir.¹¹ Hadis âlimleri, Vâkıdî'yi hadis rivayetinde zayıf olarak değerlendirmekle birlikte, tarih, siyer, fıkıh ve diğer ilimlerde güvenilir kabul etmişlerdir.¹²

Zehebî, "Vâkıdî, toplamış, ezberlemiş ve değerli olanlarla çer çöpü birbirine karıştırmıştır. Buna rağmen meğâzî ve sahabe dönemi olaylarıyla alakalı haberler konusunda vazgeçilmezdir." diyerek onun tarihî haberler açısından önemine vurgu yapmaktadır.¹³ Vâkıdî, geniş ilmî birikimi ve güçlü hafızasına rağmen Kur'an hafızı değildi.¹⁴ Buhârî, onun için "Onun hakkında sessiz kaldılar, Ahmed ve İbn Nümeyr ondan hadis almamışlardır" demiştir.

⁸ Hatib el-Bağdadi, *Tarihu Bağdâd*, C. IV, s. 6; Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldan*, C. 6, s. 2595.

⁹ İbn Nedim, *el-Fihrist*, C. 1, ss.127, 128.

¹⁰ Hatib el-Bağdâdî, *Tarihi Bağdâd*, C. 4, s. 5; Zehebi, *Siyeru A'lemi'n Nübelâ*, C. IX, s. 454.

¹¹ Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, C. IV, ss. 8-23.

¹² Yakut el-Hamevî, *Mucemü'l-büldân*, C. VI, s. 2596.

¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, C. IX, s. 455.

¹⁴ Hatib el-Bağdâdî, *Tarihi Bağdad*, C. 4, ss. 12-13.

Müslim ve diğer bazı âlimler onu metrûkü'l-hadîs (hadis rivayetleri kabul edilmeyen) olarak değerlendirirken, Nesâî, onun sika/güvenilir olmadığını belirtmiştir.¹⁵

3. ESERLERİ

Tarihçilerin Vâkıdî'ye nispet ettiği birçok eser bulunmaktadır. Nitekim Muhammed b. İshâk, "Vâkıdî'nin arkasında 600 gımtar¹⁶ kitap bıraktığını okudum" demektedir. Her bir gımtarın ancak iki kişi tarafından taşınabileceğini ifade etmektedir.¹⁷ İbn Nedîm ise, Vâkıdî'nin eserleri ve Fütûhu's-Şâm kitabı hakkında şu bilgileri vermektedir: "Onun tarih, meğâzî ve meb'as üzerine yazılmış kitapları vardır. Kitâbu Ahbâri Mekke, Kitâbu't-Tabakât, Kitâbu Fütûhi's-Şâm, Kitâbu Fütûhi'l-İrâk, Kitâbu'l-Cemel, Kitâbu Makteli'l-Hüseyn, Kitâbu's-Sîre, Kitâbu Ezvâci'n-Nebî gibi eserleri bulunmaktadır."¹⁸ Yâkût el-Hamevî ise İbn Nedîm'in zikrettiği eserleri tekrar etmekte ve bunların arasında Fütûhu's-Şâm'ı da saymaktadır.¹⁹

4. FÜTÛHU'Ş-ŞÂM KİTABI

Bu eser, İslam tarihi alanında kaleme alınmış olup özellikle Şam'ın fethiyle ilgili olayları ele almaktadır. Kitapta, Şam'ın fethi, savaşlar, fetihlerde rol alan komutanlar, onların biyografileri ve kıssalarına yer verilmektedir. Eser, iki bölümden oluşmaktadır. Ancak konusunu yalnızca Şam ile sınırlamak hatalı olur, zira kitapta Mısır hakkında da pek çok bilgi bulunmaktadır. İbn Nedîm gibi Vâkıdî'nin hayatını ele alan bazı tarihçiler, bu eseri Vâkıdî'ye nispet etmişlerdir. Ancak, İbn Nedîm, bu eserden doğrudan bir alıntı yapmamıştır.²⁰ İbn Asâkir, "Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin Fütûhu's-Şâm kitabında okudum..." diyerek eserin varlığını ve Vâkıdî'ye nispetini doğrulamaktadır.²¹ Yine, Abdullah b. Beser Ebû Safvân'ın biyografisinde "Denilir ki, Ebû Beser el-Mâzinî, Hz. Peygamber'in sahâbesindendi ve onun hakkında... Vâkıdî'nin kaleme aldığı Fütûhu's-Şâm kitabında zikrettiği gibi" ifadesini kullanmaktadır.²²

Yâkût el-Hamevî de Vâkıdî'nin pek çok eserini zikretmekte ve bunlar arasında Fütûhu's-Şâm'ı da saymaktadır.²³ Ancak, bu kitaptan herhangi bir alıntı yapmamış, eseri okuduğuna veya gördüğüne dair herhangi bir kayıt bırakmamıştır. Hamevî, dönem olarak İbn Asâkir'e yakın olup, ondan yaklaşık yarım asır sonra vefat etmiştir. Bu sebeple, onun da Fütûhu's-Şâm hakkındaki görüşünün İbn Asâkir veya İbn Nedîm'e dayandığı düşünülebilir.

5. FÜTÛHU'Ş-ŞÂM'IN VÂKİDİ'YE NİSBETİ

Fütûhu's-Şâm adlı eserin Vâkıdî'ye nisbet edilmesi beş farklı açıdan değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeler içerisinde yer alan eleştiriler çerçevesinde, eserin Vâkıdî'ye aidiyetine dair olumsuz deliller ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹⁵ Zehebi, *Siyeri A'lâmi Nübelâ*, 9/457.

¹⁶ Kitapların saklandığı kutu. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, Kımtır Maddesi.

¹⁷ İbn Nedim, *el-Fihrist*, C. I, ss. 127-128.

¹⁸ İbn Nedim, *el-Fihrist*, C. I, s. 128.

¹⁹ Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldan*, C. 6, s. 2598.

²⁰ İbn Nedim, *el-Fihrist*, C. I, ss. 128-129.

²¹ İbn Asâkir, *Tarihi Dımaşk*, thk. Uamr el-Amrevî, C. XL, Darü'l-Fikir, Dımaşk 1995, s. 455.

²² İbn Asâkir, *Tarihi Dımaşk*, C. XXVII, ss. 139,140.

²³ Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldan*, C. VI, s. 2598.

A-Tarihçilerin Eser Hakkındaki Görüşleri

Bu eseri, ilk kez el-Fihrist adlı kitabında zikreden eski tarihçilerden İbn Nedîm olmuştur.²⁴ Daha sonra İbn Asâkir, "Vâkıdî'nin Fütûhu's-Şâm kitabında okudum" şeklindeki ifadelerle esere atıfta bulunmuştur.²⁵ Yâkût el-Hamevî de eseri Vâkıdî'nin eserleri arasında saymış, ancak doğrudan ondan nakledildiğine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.²⁶ Bu noktada şu soru gündeme gelmektedir: Niçin ilk tarihçiler ve Vâkıdî'nin çağdaşları bu eseri zikretmemişlerdir? Aynı tarihçiler İbn Sa'd, Halîfe b. Hayyât'ın ve Hatîb el-Bağdâdî'nin eserlerini zikretmektedir. Aynı şekilde, İbn Asâkir ve Yâkût el-Hamevî'den sonra gelen İbnü'l-Esîr (ki Vâkıdî'den birçok nakilde bulunmuştur), İbn Hallikân ve Zehebî gibi tarihçilerin de bu eserden söz etmemesi dikkat çekicidir. Bunun iki muhtemel sebebi vardır. Birincisi, sonraki tarihçiler bu eseri duymamışlardır. Bu ihtimal oldukça zayıftır. Zira kendilerinden önce gelen tarihçiler bu kitabı zikretmiştir. Hatta İbn Asâkir, bizzat Vâkıdî'den alıntılar yapmıştır. Bu nedenle eseri duymamış olmaları ihtimalini eleyebiliriz. İkincisi, şüphesiz eser Vakidi'ye nisbet edilmiş olsa da onlar Fütûhu's-Şam adlı eserin Vakidi'ye ait olmadığına inanıyorlardı. Bizim de tercih ettiğimiz ihtimal budur. Bu ihtimal daha güçlü görünmektedir. Vâkıdî'ye nisbet edilse de sonraki tarihçilerin bu eserin gerçekten ona ait olmadığı kanaatini taşıdıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan, Ezdî'nin Kitâbu Fütûhi's-Şâm adlı bir eser yazmış olması da önemlidir. Ezdî, bu kitabı Vâkıdî'ye çok yakın bir dönemde yazmasına ve her iki eser de Şam'ın fethiyle ilgili olmasına rağmen, Vâkıdî'den hiçbir alıntı yapmamıştır. Bu durum, Vâkıdî'nin böyle bir eserin olmadığına dair önemli bir gösterge olabilir.²⁷

B - Kitabın El Yazmaları

Elimizde Fütûhu's-Şâm'ın herhangi bir yazma nüshası (mahtut) mevcut değildir. Kitabın Arapça baskıları ise tespit edebildiğimiz kadarıyla üç tane olduğu anlaşılmaktadır. İlk baskı, 1321 (1903) yılında Mısır'da Şarkıyye Matbaası'nda, Abdullah Şarkâvî'nin Tuhfetü'n-Nâzırîn adlı eseriyle birlikte basılmıştır. Ancak, bu baskının tahkiki yapılmamış ve hangi el yazmasına dayandığı belirtilmemiştir. İkinci baskı, Beyrut'taki Dâru'l-Cil Matbaası tarafından tahkiksiz ve tarihsiz olarak yayımlanmıştır. Yayımcı, eserin hangi nüshadan alındığını da belirtmemiştir. Üçüncü baskı, 1997 yılında Beyrut'taki Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir. Ancak bu baskı da tahkik edilmemiştir.

Bunlara ek olarak, İrlandalı müsteşrik William Nasolis tarafından Kalküta'da basılan bir versiyon daha bulunmaktadır. Nasolis, tahkikinin mukaddimesinde birbirinden tamamen farklı iki nüshayı esas aldığı; her ikisinde de ciddi nahiv, sarf ve hece hataları olduğunu, müzekker ile müennes kullanımların karışık olduğunu ve bu kitabın el yazma nüshalarının Avrupa kütüphanelerinde mevcut olduğunu söylemiştir.²⁸ Bu bilgiler ışığında, Fütûhu's-Şâm'ın Vâkıdî'ye nisbetinin zayıf olduğu, eserin ona ait olduğu yönündeki iddiaların tarihçiler nezdinde tartışmalı olduğu anlaşılmaktadır.

²⁴ İbn Nedim, *el-Fihrist*, C.I, s. 128.

²⁵ İbn Asâkir, *Tarihi Dımaşk*, C. XL, s. 455.

²⁶ Yakut el-Hamevi, *Mucemü'l-büldan*, C. VI, s. 2598.

²⁷ Ahmed Âdil Kemal, *et-Tarîku ila Dımaşk*, Darü'n- Nefâis, Beyrut 1990, s. 82.

²⁸ Ahmed Âdil Kemal, *et-Tarîku ila Dımaşk*, ss. 77-78.

C. Eserdeki Râvîler

Hâfız Bağdâdî ve Zehebî, Vâkîdî'nin rivayette bulunduğu en önemli râvîleri zikretmişlerdir. Vâkîdî'nin rivayette²⁹ bulunduğu bu kişilerden *megâzî* kitabında pek çok rivayet vardır. Ancak, *Megâzî* ve *Futûhu's-Şâm* içerik bakımından benzer olmalarına rağmen, *Fütûhu's-Şâm* kitabında bu râvîlerden hiçbirine yer verilmemiş ve onlardan herhangi bir rivayette bulunulmamıştır. Bu anlamda Vâkîdî'nin kendisine nisbet edilen bu kitapta kendisinin en önemli râvîlerinden hiç birisine yer vermemesi mantıklı gözükmemektedir. *Futûhu's-Şâm*'da kendilerinden en fazla istihraç edilen râvîlerin sayısı yaklaşık doksan kişidir. *Megâzî* kitabında hiçbirisine herhangi bir atıf yapılmamaktadır. Bu râvîlerin pek çok çoğu güvenilirlik açısından meçhul kalmış kişilerdir ve râvîlerden sahabe olanlar ise Vâkîdî daha dünyaya gelmeden vefat etmiş kişilerdir. Dolayısıyla onlardan bu rivayetleri duymuş olması mümkün görünmemektedir. Söz konusu sahabilerden bazıları Amr b. Salim, Râfi' b. Malik ve Enes b. Malik'tir.³⁰

D. Eserin Üslûbu

Eserin üslubu, Vâkîdî'nin diğer eserlerinden farklılık göstermektedir. Örneğin, el-Megâzî adlı eserinde Vâkîdî olayları mantıklı ve sistematik bir şekilde ele almaktadır. Kaynaklarını açıkça belirtir, olayları kronolojik sıralamayla inceler ve tarihleri titizlikle belirler. Belgelerin metinlerini araştırır ve isnad metodunu hadisçilerin yöntemi gibi titizlikle kullanır. Ayrıca, coğrafi konuları netleştirir ve bahsettiği yerleri bizzat ziyaret eder.³¹ Ancak, *Fütûhu's-Şâm*'da bu yöntemlerin hiçbirine rastlanmamaktadır. Aksine, eserin üslubunda fetih kahramanlarının diline benzer abartılı ve secili ifadelerle süslenmiş bir dil kullanılmaktadır. Bu anlatım tarzı, hicrî birinci asrın başlarında kullanılan klasik tarih üslubuna uymakta, daha çok destan ve hikâye türüne benzemektedir.³² Üstelik, bu üslup sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan bir edebî tarzı andırmaktadır.³³ Bu farklılıklar, eserin Vâkîdî'den yaklaşık iki asır sonra yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim Kalyûbî eş-Şâfi'î (v. 1069), *megâzî* ve *rekâik* içerikli kitapların, uydurma olmadıkları sürece okunabileceğini³⁴ ancak Vâkîdî'ye nisbet edilen *Fütûhu's-Şâm* ve peygamber kıssaları gibi hikâye türündeki eserlerin okunmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁵ Bu ifadeler, *Fütûhu's-Şâm*'ın tarihî güvenilirliği konusunda şüpheleri artırmakta ve eserin Vâkîdî'ye nisbet edilmesini daha da tartışmalı hale getirmektedir. Eserin üslubunun yanında rivâyetle açısından ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir sonraki başlık bu konuya ayrılmıştır.

E-Eserin Rivâyetleri

Fütûhu's-Şâm isimli eser yazmaları, râvîler ve üslûbu kadar içerdiği malzeme açısından da tutarsızlıklar barındırmaktadır. Eserde hem aklen hem de naklen kabul edilmesi mümkün olmayan rivayetler yer almaktadır. Örneğin, Vâkîdî'nin Şam savaşları hakkında

²⁹ Hatib el-Bağdadi, *Tarihu Bağdâd*, C. IV, s. 5; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, C. IX, s. 454.

³⁰ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, C. II, Darü'l- Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1997, ss. 14- 36, 237.

³¹ Şâkir Mustafâ, *et-Târîhu'l-Arabi ve'l-Müerrihûn*, C. I, Darül-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1983, s. 165.

³² Meşhûr b. Hasan, *Kütüb Hazzere Minha el-Ulemâ*, C. II, Darü's-Sumay'i, Beyrut, 1995, ss. 291-92.

³³ Ahmed Âdil Kemal, *et-Tarîk'u ila Dimaşk*, s. 7.

³⁴ Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî, alâ Şerhi'l-Mahallî*, C. II, Darü'l-Fikr, Beyrut 1995, s. 77.

³⁵ Şâkir Mustafâ, *et-Târîhu'l-Arabi ve'l-Müerrihûn*, C. I, s. 164.

“Corcis, Halid’in sözünü işitince arkasını döndü ve yüzünün rengi değişti” demektedir.³⁶ Oysa iki ordunun komutanlarının karşılıklı konuşmaları belirli bir mesafeden gerçekleştiğinden, bu mesafeden birinin yüz renginin değiştiğinin görülmesi pek mantıklı değildir.

Havle bintü'l Ezver'in hikayesinde de benzer bir durum söz konusudur. eserde bu kadın hakkında ve Rumlarla savaşmasına dair hayalî bir hikâyeye anlatılmaktadır. Havle'ye gizemli bir karakter atfedilmiş, hatta Müslümanlar ve Rumlar bu süvarinin kuvvetine hayran kalmışlardır. Halid b. Velid bu kadını tanıyınca kadın da kardeşi Dırâr'ı esaretten kurtarmak için geldiğini söylemiş, Halid ve komutanlarının önünde düşmana saldırmıştır.³⁷

Bu anlatı birkaç açıdan problemli görünmektedir. Birincisi, aralarında İbn Sa'd'ın da bulunduğu bazı tarihçiler, Dırâr'ın daha önce Hz. Ebû Bekir döneminde Yemâme'deki Ridde savaşında öldüğünü bildirmiştir.³⁸ İkincisi, Havle'nin varlığı tarihsel olarak şüphelidir; siyer, terceme, dil ve edebiyat kitaplarında ondan bahsedilmemekte, bahsedenler ise Vâkıdî'ye dayanarak aktarmaktadır.³⁹ Üçüncüsü, bir kadının ordu komutanlarının, özellikle de Halid b. Velid gibi sahabe komutanlarının önünde savaşması mantıklı görünmemektedir.

Öte yandan, eserde Şam Basra'sının fethinden ve sahabe Dırâr b. el-Ezver'in bu savaşa katılımından bahsedilmektedir. Ancak Dırâr'ın bu fetihteki savaşı mübalağalı olarak ve hayali hikâyelerle aktarılmaktadır.⁴⁰ Aynı şekilde bu hikâyeye de hem aklen hem de naklen kabul edilemez. Daha önce belirtildiği gibi, İbn Sa'd'ın bizzat Vâkıdî'den naklen Dırâr'ın Yemâme'de öldüğünü aktarması, onun Şam fetihlerinde yer aldığı iddiasını geçersiz kılmaktadır. Vâkıdî'den aktarılan “Arkadaşlarımızla icmâ ettiğimiz sonuç, Dırâr'ın Yemâme'de öldürülmüş olmasıdır” ifadesi Dırâr'ın durumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴¹ Bu olay da Halid b. Velid'in Şam'a yönelmesinden bir gün önce gerçekleşmiştir.⁴²

Bunun yanı sıra, Fütûhu'ş Şam adlı eserde Vâkıdî'nin “Bir gün Ebû Hanîfe'nin kabri başında Fütûhu'ş-Şâm ve Fütûhu Beyti'l-Makdis kitaplarını okuyorduk...” dediği nakledilmektedir.⁴³ Ancak bir ilim meclisinin bir kabirde toplanması ve ilim için burada ders yapması makul değildir. Kabir başında dua etme âdeti ise bu dönemde henüz yoktu. Bu âdet Vakidî'den sonraki asırda ortaya çıkmıştır. Nitekim İbnü'l-Cevzî Ebu Hanifenin kabrinin bir kabristanda olduğunu daha sonra hicri 5. asırda Türkmen emirlerinin o kabre bir çatı ve bir kubbe yaptırdıklarını söyler.⁴⁴

Ayrıca, eserde Vâkıdî'den birkaç asır sonra yaşamış bazı kişilerin isimleri de zikredilmektedir. Özellikle, Mısır'ın el-Bahnesâ bölgesini fetheden Müslümanların burada çok sayıda şehit vermesi üzerine bazı tâbiîn ve sâlih şahısların bu bölgeyi ziyaret ettiği aktarılmaktadır. Bu kişiler arasında Malik b. Dinar, Fudayl b. İyâz, Bişr el-Hâfi, Fas'tan Ebû Medyen ve

³⁶ Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm*, C. I, s. 32.

³⁷ Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm*, C. I, ss. 40-42.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VI, s. 159.

³⁹ Meşhûr b. Hasan, *Kütüb Hazzere Minha el-Ulema'*, C. II, s. 291.

⁴⁰ Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm*, C. I, ss. 96-99.

⁴¹ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzûrî, *Fütûhu'l-Buldân*, Darü'l-Hilal, Beyrut 1988, s. 243.

⁴² İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, C. II, Darü'l-Cil, Beyrut 1992, s. 748.

⁴³ Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm*, C. II, s. 231.

⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, C. XIX, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1992, ss. 143-144.

Ebü'l-Haccâc gibi isimler sayılmaktadır.⁴⁵ Ancak son iki isim, Vâkîdî'den birkaç asır sonra yaşamış şahsiyetlerdir. Ebû Medyen, Faslıların üstadı Şuayb b. Hüseyin el-Endelüsî ez-Zâhidî olan ve aslen İşbiliyeli olup hicrî 590'lı yıllarda Tilimsân'da vefat etmiştir.⁴⁶ Ebü'l-Haccâc el-Eksurî ise Yusuf b. Abdurrahîm olup hicrî 644 yılında Mısır'ın Said bölgesinde vefat etmiştir.⁴⁷ Bu isimlerin Vâkîdî'ye nisbet edilen bir eserde yer alması, eserin Vâkîdî tarafından yazılmış olamayacağını açıkça göstermektedir.

SONUÇ

Vâkîdî, hem özel hem de ilmî kişiliği açısından kaynaklarca olumlu değerlendirilen, hiç kimsenin kendisini yalancılık ve uydurma ile itham etmediği güzel yaşantı sahibi, siyer ve meğâzî konularında uzman ve önemli bir tarihçidir. Bu konularda tarihçiler ve edebiyatçılarca güvenilir kabul edilmekle birlikte hadisçiler onu zayıf bulmuşlar ve ondan rivayet almamışlardır. Bu tavır, onun sıdkından şüphelendikleri için değil, haberleri kaydetmedeki zayıflığından, bazen rivayetleri ve haberleri birbirine karıştırmasından dolayı olmuştur.

İslam dünyasındaki kütüphanelerde *Fütûhu's-şâm*'in el yazmaları mevcut değildir. Daha ziyade Avrupa kütüphanelerinde mevcuttur ve bu konuda çalışmalar yapan müsteşrik William Nasulis'ün *Fütûhu's-şâm*'in 1854'teki baskısının mukaddimesinden belirttiği gibi nüshalar arasında ciddi farklılıklar ve pek çok hata mevcuttur.

Kitabın dilsel üslubu ne Vâkîdî'nin ne de dönemin üslubuyla uyumlu görünmektedir. Aklen ve naklen aykırı rivayetler vardır. Aynı şekilde Zehebî ve Hatîb el-Bağdâdî'nin zikrettikleri gibi Vâkîdî'nin *Meğâzî* de rivayette bulunduğu en önemli ravilerle ilgili olarak *Fütûhu's-şâm*'da herhangi bir iz yoktur. Benzer bir durum *Fütûhu's-şâm* için de geçerlidir. Bu kitapta geçen râvîlere, *Meğâzî*'sinde yer verilmemiş ve bu ravilerin çoğunluğu meçhul ve Vâkîdî'den önce yaşamış kişilerdir.

Bu kitaptan ilk defa hicri beşinci asırda İbn Nedîm'in *fihrist'inde* bahsedilmiştir. Vâkîdî'nin muasırlarından özellikle de İbn Sa'd bu eserden bahsetmemiştir. Aynı şekilde çoğu ricâl müellifi Vâkîdî hakkında bilgi vermekle birlikte söz konusu kitaptan hiç söz etmemektedirler. Kadim ulema ve hadisçiler bu eseri, Vâkîdî'ye nispet etmişler fakat bu eserin tahrif edildiği ve ona bazı eklemeler yapıldığını belirtmişlerdir. Fakat bu noktada eser Vâkîdî'nin olsa bile neden İbn Sa'd gibi muasırları bundan bahsetmemişlerdir? Şeklinde bir soru ile karşı karşıya kalınmaktadır. Nitekim eser Vâkîdî'nin vefatından iki asır veya daha fazla bir süre sonra zikredilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak bu kitabın el-Vâkîdî'ye nispetinin oldukça zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Kanaatimizce bu eser Vâkîdî'ye ait değildir.

⁴⁵ Vâkîdî, *Fütûhu's-Şâm*, C. II, s. 290.

⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, C. XXI, ss. 219-20.

⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n Nübelâ*, C. XXIII, s. 148.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:

Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazar/ların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent

KAYNAKÇA

- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futûhu'l-Buldân*, Darü'l-Hilal, Beyrut 1988.
- Halife b. Hayyât, *Târihu Halife*, thk. Ekrem Zıyau'l-Ömeri, Daru Taiba, Riyad 1985.
- Hatib el-Bağdâdi, *Tarihi Bağdâd*, thk. Beşşar Maruf, C. IV, Darü'l Garpi'l-İslâmî, Beyrut 2002.
- İbn Abdülber, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, C. II, Drü'l-Cil, Beyrut 1992.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım, *Tarihi Dimaşk*, thk. Uamr el-Amrevî, C. XL, Darü'l-Fikir, Dımâşk 1995.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem *Lisânü'l-Arab*. Daru Sâdır, Beyrut 1993.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakât*, thk. Ali Ömer, C. VII, Mektebetü'l-hânci, Kahire 2011.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau eb-nai'z-zaman mimma sebete bi'n-nakl evi's-sema ev esbetehü'l-ayan*, thk. İhsan Abbas.

- C. IV, Daru Sâdır, Beyrut 1978.
- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülük*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, C. XIX, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ömer Tedmuri, C. V, Darü'l- Kitabi'l- Arabi, Beyrut 1997.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan, C. 1, Darü'l- Marife, Beyrut 1997.
- Kalyûbî. *Hâşiyetü'l-Kalyûbî 'alâ Şerhi'l-Maḥallî 'ale'l-Minhâc. Nevevî'nin Minhâcü't-tâlibîn'ine ait şerhin hâşiyesidir.* Darü'l-Fıkr, Beyrut 1995.
- Kemal, Ahmed Âdil. *et-Tarîk ila Dımaşk*, Darü'n- Nefâis, Beyrut 1990.
- Meşhûr b. Hasan, *Kütüb Hazzere Minha el-Ulema'*, Darü's-Sumay'i, Beyrut 1995.
- Mustafâ, Şâkir. *et-Târîhu'l-Arabi ve'l-Müerrihûn*, Darül-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1983.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *Fütûhu's-Şâm*. Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Yakut Hamevi. *Mucemü'l-büldân*. thk. İhsan Abbas, Darü'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut 1993.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lamî'n Nübelâ*, thk. Beşşar Maruf, Mües-sesetü'r-Risale, Beyrut 1982.

Resim 1: Fütûhu's-Şam kitabının ilk baskısı 1321/ 1903

